

Ашимова Айтолқынның «Жасанды интеллект саяси коммуникация құралы ретінде: қолдану және жаһандық болжау» тақырыбындағы «8D03202 – Медиа және коммуникациялар» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алуға ұсынылған диссертациялық жұмысына

АНДАТПА

Жұмыс туралы жалпы мәліметтер. Диссертация Қазақстанға ерекше ықылас қоя отырып, жаһандық цифрландыру жағдайында жасанды интеллекттің (ЖИ) саяси коммуникацияға трансформациялық әсерін зерттеуге арналған. Зерттеу табиғи тілді өңдеу, генеративті модельдер және автоматтандырылған мазмұнды құру сияқты ЖИ технологиялары саяси акторлар мен қоғам арасындағы өзара әрекеттесудің дәстүрлі үлгілерін қалай өзгертетінін талдайды. Жұмыста саяси коммуникация эволюциясының сызықтық-бірізділік үдерісінен – интерактивті және транзакциялық құрылымдарға өтуінің тұжырымдамалық моделі ұсынылған. Сондай-ақ, Қазақстанның ЖИ интеграциясы жөніндегі ұлттық стратегиялары қаралады, мүмкіндіктері мен сын-қатерлері анықталады. Саясаткерлерге, медиа мамандарға және ғалымдарға саяси коммуникацияда жасанды интеллектті тиімді пайдалану бойынша практикалық ұсыныстар берілген. Жұмыс Орталық Азиядағы осы тақырыптағы зерттеу олқылығының орнын толтырады және цифрлық саясат бойынша жаһандық ғылыми дискурсқа үлес қоса алады.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Жаһандық цифрландыру және жасанды интеллектті (ЖИ) өмірдің әртүрлі салаларына жедел енгізу жағдайында коммуникациялық процестер мен саяси салада түбегейлі өзгерістер орын алуда. Жасанды интеллект мемлекет, саясаткерлер мен азаматтар арасындағы өзара іс-қимылдың жаңа формаларын ашып, дәстүрлі бұқаралық коммуникацияны өзгертіп отыр. Қазақстан әлемдік трендтерге сүйене отырып, цифрландыру саласындағы ұлттық жобаларды белсенді іске асыруда. Цифрлық даму министрлігі дайындаған 2024-2029 жылдарға арналған ЖИ дамыту тұжырымдамасы ЖИ ұлттық платформасы базасында ЖИ-өнімдер мен патенттер санын ұлғайтуға бағытталған. "Ақпараттандыру туралы" Заңға енгізілген түзетулер "интеллектуалды робот" және "Ұлттық жасанды интеллект платформасы" ұғымдарын бекітті, бұл мемлекеттік басқаруда да, жеке секторда да жасанды интеллекттің өсіп келе жатқан маңыздылығын көрсетеді.

ЖИ саяси салаға аналитика мен автоматтандыру құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар саяси коммуникацияның трансформациялану факторы ретінде де әсер етеді. Ақпарат мемлекеттен бұқараға бағытталған бұрынғы сызықтық-бірізділік модельдің орнына байланыстың интерактивті және жеке-бағытталған үдерісін әкеледі. Генеративті ЖИ, үлкен тілдік модельдер және дипфейктер саяси мазмұнды контенттерді өндіру тәсілдерін өзгертті және саяси дискурсты қиындатып отыр. Халықаралық деңгейде бұл процестерге

белсенді зерттелер жүріп жатқанымен, Қазақстан мен Орталық Азия өңірі жеткілікті зерттелмеген күйінде қалып отыр. Бұл жайт ЖИ-тің саяси коммуникацияға әсерін бағалаудың ұлттық әдіснамасын талдау және әзірлеу үшін тиімді мемлекеттік саясатты қалыптастыруға және елдің технологиялық тұрақтылығын қамтамасыз етуге қажетті бірегей алғышарттар ұсынады.

Тақырыптың ғылыми зерттелу деңгейі. Жасанды интеллекттің академиялық пән ретінде дамуы философиялық және теориялық принциптерге негізделген. Жасанды интеллект туралы заманауи түсінік 1956 жылы Дартмут конференциясында қалыптаса бастады, онда Джон Маккарти, Марвин Мински, Натаниэль Рочестер және Клод Шеннон оны алғаш рет тәуелсіз, дербес білім саласы ретінде белгіледі. Идея Алан Тьюрингтің машинаның адамның ойлауына еліктеу қабілеті туралы тұжырымдамасына негізделді. Кейіннен Джон Хогеланд интеллектті символдық манипуляциямен байланыстырды, ал Кеңес Одағында Виктор Финн мен Дмитрий Поспелов логикалық пайымдау мен білімді ұсынуды формализациялауды дамытты. Бүкіл саланы жүйелейтін біртұтас еңбектің жоқтығына қарамастан, Стюарт Рассел мен Питер Норвигтің "Жасанды интеллект: заманауи көзқарас" кітабы іргелі жұмыс болып саналады және ЖИ -ге агенттік-бағытталған тәсілді ұсынады.

Ақпараттық технологиялардың қоғамға әсерін академиялық зерттеу 20 ғасырдың басында Тойнби, Шпенглер, Бердяев және Ортега-и-Гассет сияқты ойшылдардан басталды. Белл, Кастельс, Маклухан және Тоффлер сияқты Орта ғасыр теоретиктері "ақпараттық қоғам" тұжырымдамасын одан әрі дамытып, Чижек пен Дин "коммуникативті капитализм" және Швабтың ЖИ және робототехникамен белгіленген Төртінші өнеркәсіптік революция туралы көзқарасы сияқты идеяларға ұласты.

Қазіргі заманғы бұқаралық және саяси коммуникацияның негізін Эдвард Бернейс пен Гарольд Лассвелл қалаған, олардың сызықтық-бірізділік байланыс моделі кейінірек кеңейтілді. Баламалы модельдер 20 ғасырдың ортасында пайда болды: Уилбур Шрамм кері байланыс ілмектерін ұсынды; Вестли мен Маклин қоршаған ортаның әсері мен бақылауын қамтыды; Фрэнк Данс пен Дин Барнлунд кейінірек күрделілік пен үздіксіз кері байланысты көрсететін транзакциялық модельдер жасады. "Есептеу насихаты" деп аталатын ЖИ құралдарын қолданатын саяси коммуникация Сэмюэл Вулли мен Филипп Ховардтың "Есептеу насихаты" кітабында зерттелген. Юлия Лекторованың еңбектерінде желілік ландшафттағы саяси коммуникациялардың өзара әрекеттесуінің заманауи акторлары мен модельдері зерттелді. Қазақстандық саясаттануда БАҚ-та шетелдік және Қазақстандық саяси коммуникацияны қалыптастыру мәселелері мен ерекшеліктері Гүлмира Сұлтанбаеваның еңбектерінде белгіленді.

Зерттеу нысаны цифрландыру және жасанды интеллектті енгізу жағдайындағы саяси коммуникация болып табылады.

Зерттеу тақырыбы - қазіргі саяси коммуникацияда жасанды интеллект технологияларын қолдану, олардың саяси субъектілердің аудиториямен

байланысына әсері және жасанды интеллект әсерінен саяси коммуникация процестерінің өзгеруін болжау.

Зерттеудің мақсаты Қазақстанға басты назар аударып, цифрландыру процесі контекстінде жасанды интеллект технологияларының саяси коммуникацияға әсерін талдау, сондай-ақ жасанды интеллектке негізделген саяси коммуникация процестеріндегі үрдістерді болжау болып табылады.

Зерттеу міндеттері:

- * ЖИ-нің тарихи дамуы тұрғысынан оның теориялық және әдіснамалық негіздерін талдау;

- * қазіргі заманғы БАҚ-та ЖИ негізіндегі технологияларды қолдану тәжірибесін және олардың саяси коммуникацияға қатысты мазмұнды құру және тарату процесіне әсерін зерттеу;

- * халықаралық қатынастардағы ЖИ-ке теориялық көзқарастарды зерттеу және оның әлемдік саяси процестерге әсерін талдау;

- * жасанды интеллект құралдарын қолданатын саяси коммуникацияның теориялық негіздері мен заманауи әдістерін талдау;

- * сандық платформалар мен ЖИ-дің саяси үгіт-насихатқа әсерін, соның ішінде қоғамдық пікірді манипуляциялау үшін алгоритмдерді қолдануын зерттеу;

- * әлеуметтік, экономикалық және технологиялық аспектілерді қоса ала отырып, Қазақстандағы саяси процесті енгізу және одан әрі интеграциялау перспективаларын талдау;

- * ЖИ интеграциясымен саяси коммуникацияның дамуын болжау моделін әзірлеу және саяси салада ЖИ қолданудың негізгі тенденцияларын анықтау;

- * ЖИ интеграциясымен саяси коммуникацияның дамуын болжаудың ұсынылған моделін негіздеу және оның саяси өзара іс-қимылға әсерін бағалау үшін саяси коммуникацияда ЖИ қабылдау бойынша сараптамалық сауалнама жүргізу.

Зерттеу гипотезасы. Жасанды интеллекттің пайда болуы және оның әртүрлі байланыс құралдарына қазіргі әсері – жасанды интеллекттің одан әрі дамуында коммуникациялық платформаларды толығымен өзгертетіндігін көрсетеді. Демек, саяси коммуникация сызықтық-бірізділік модельден интерактивті және транзакциялық модельдерге ауысады, өйткені ЖИ коммуникативті процестің әр кезеңіне енеді. Жасанды интеллектке негізделген цифрлық технологиялар құрған мазмұн-контентті тұтынудың өсуіне байланысты бұқаралық саяси коммуникацияны ЖИ біртіндеп жекелендірілген саяси диалогқа айналдырады. Сонымен қатар, автор жасанды интеллект құралдарын көп адам қолданып, жасанды интеллект құрған мазмұнмен неғұрлым көп өзара әрекеттескен сайын, олар саяси шешімдер қабылдауда да жасанды интеллектті қолдануға бейім болады деп болжайды.

Диссертацияда қолданылатын зерттеу әдістері. Диссертацияның бірінші бөлімінде автор жасанды интеллекттің тәуелсіз ғылыми сала ретінде қалыптасуын зерттеу үшін тарихи-философиялық талдауды қолданады. Саяси

коммуникацияны цифрландыруды және есептеулік насихатын таратуды талдау үшін құрылымдық-функционалдық және салыстырмалы әдістер де қолданылады. Мазмұнды талдау және жүйелеу бұқаралық коммуникация мен халықаралық саясатта ЖИ қолдануды зерттеуге мүмкіндік береді. Қазақстанда ЖИ дамуының ағымдағы жай-күйі мен перспективаларын бағалау үшін елдің цифрлық трансформациясына әсер ететін ішкі және сыртқы факторларды анықтауға мүмкіндік беретін біріктірілген SWOT-және PEST-талдау пайдаланылады. Эмпирикалық кезең аясында журналистер, медиа сарапшылар, саясаттанушылар және деректер мамандары арасында анонимді сараптамалық сауалнама жүргізілді. Сауалнама 84 респондентті қамтитын мақсатты және «қар жентегі» үлгісін пайдалана отырып жүргізілді (жауап деңгейі — 76,4%). IBM SPSS статистикасымен статистикалық өңдеу (v. 23) ЖИ пайдалану жиілігі, ЖИ мазмұнына қызығушылық және оны саясатта қолдануды қолдау арасындағы маңызды оң корреляцияны анықтады.

Қорғауға шығарылатын негізгі ережелер:

1. ЖИ негізіндегі құралдар ақпаратты тарату үшін автоматтандырылған боттар мен алгоритмдер арқылы заманауи саяси науқандарда кеңінен қолданылады. ЖИ модельдерінің эволюциясы олардың қарапайым саяси делдалдардан көрі аясы кең екендігін және ақпарат пен коммуникацияның барлық салаларында орталық рөл атқаратынын көрсетеді.

2. Мазмұн-контенттің әрқилы түрлерін жасаудағы генеративті ЖИ үлгілерінің таяудағы қарқынды дамуы аудитория мен ЖИ жасаған мазмұн арасындағы күрделі қарым-қатынасты көрсетеді. Мұндай технологиялар пайдаланушыларға барған сайын күрделіленіп келе жатқан медиа ландшафтты шарлауға көмектесетін ЖИ көмекшілерімен бірге дамуын жалғастырады.

3. SWOT және PEST біріккен талдауы Қазақстанда ЖИ-ді табысты енгізу мемлекеттің, бизнестің және қоғамның бірлескен күш-жігерін: инфрақұрылым құруды, талдау үшін деректерді дайындауды және азаматтардың цифрлық дағдылары мен әдеттерін қалыптастыруды талап ететінін көрсетеді.

4. Цифрландыру дәстүрлі журналистика мен онлайн форумдар және әлеуметтік медиа сияқты жаңа коммуникациялық платформалардың жақындасуына әкелді. Бұл өзгерістер ақпарат ағындарының бағыты мен сипатын өзгертеді. Жасанды интеллекттің қазіргі жетістіктері байланыс құралдарын түбегейлі өзгертіп жатқандықтан, оның одан әрі дамуы байланыс платформаларында толығымен төңкеріс жасай алады.

5. Саяси коммуникациядағы контент тасымалдаушысы ретінде ЖИ даму кезеңдері саяси маркетинг стратегияларымен сәйкес келеді. Бүгінгі әлеуметтік медиа мен аудиторияны сегменттеу дәуірінде үгіт-насихат сияқты дәстүрлі тәсілдердің тиімділігі төмен. Генеративті жасанды интеллект жеке саяси диалогқа бұқаралық хабарламалардың аясынан тыс мүмкіндіктер ұсынады.

Байланыс ағындарының әртүрлі модельдері саяси коммуникациядағы БАҚ эволюциясының тарихи кезеңдеріне сәйкес келеді: дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарының үстемдігі кезінде сызық-бірзділік кезеңі, Интернетке және әлеуметтік желілерге көшу кезінде интерактивтілік және байланыс

платформаларына ЖИ жүйелерін біріктіретін транзакциялық кезеңдерді атауға болады.

Диссертацияның ғылыми жаңалығы Қазақстандағы медиа зерттеулер контекстінде жасанды интеллекттің саяси коммуникацияларға әсерін кешенді зерттеу болып табылады. Жұмыс ЖИ дамуының теориялық және философиялық негіздерін ашады, оның категориялары мен қолдану салаларын жүйелейді. Цифрлық ақпараттық кеңістікті трансформациялауға, жаңа саяси акторлардың пайда болуына және саяси насихатты цифрландыруға ерекше назар аударылады. Зерттеуде мемлекеттік басқаруды цифрландыруға байланысты әлеуметтік тәуекелдер, сондай-ақ халықаралық саясат пен БАҚ-та ЖИ қолдану тәсілдері қарастырылады. Контент жасауда ЖИ дамуын болжау моделі ұсынылды және жаһандық үрдістерді ескере отырып, оны Қазақстанда енгізу перспективаларына баға берілді.

Диссертацияның теориялық және практикалық маңыздылығы. Зерттеу жасанды интеллекттің саяси коммуникацияға әсерінің тұжырымдамасын ұсынуға мүмкіндік береді. Соңғы сайлаудағы есептеулік насихаттың тәжірибелерін талдау қазіргі саяси процестерді қалыптастыратын жаңа тенденцияларға баса назар аудару қажеттігін айқындады. Ұсынылып отырған, мазмұн-контентті құруға арналған ЖИ дамуын болжау моделін бұқаралық коммуникациядағы цифрлық технологияларға негізделген басқа да құрылымдарға бейімдеуге болатындығын көрсетеді. Қазақстанда ЖИ дамуына қатысты SWOT және PEST талдауларының Біріккен нәтижелері саясаттанушылар мен журналистер үшін құнды ақпарат береді. Жалпы, диссертацияның қорытындылары бұқаралық коммуникация және саясаттану саласындағы технологиялық жетістіктерге байланысты коммуникациялық процестердің өзгеруіне арналған зерттеулерге өз үлесін қоса алады.

Ғылыми-зерттеу жұмысын жариялау және бекіту. Қорғауға шығарылған негізгі ережелер мен қорытындылар 6 ғылыми жұмыста көрініс тапты, оның 2-уі нөлдік емес импакт-факторы бар және Scopus халықаралық дерекқорына кіретін журналдарда, 3-і-Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету Комитеті ұсынған ғылыми басылымдарда және 1-баяндама халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциялардың материалдары (Испания, Үндістан).

Диссертациялық жұмыстың құрылымы. Жұмыс кіріспеден, үш тараудан, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен және қосымшалардан тұрады. Диссертациялық жұмыс көлемі 152 бетті құрайды.